

„45-ÖSÖK”

A NÉMET ÉS OSZTRÁK TERÜLETEKEN ÉLŐ MAGYAR

EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNETE

1945–1956

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Témavezető: Dr. habil. Földesi Margit †

Dr. Botlik József

Doktori Iskola vezetője: Dr. Föhlich Ida DSc

Műhelyvezető: Dr. Berényi István DSc

Készítette: Nyári Gábor

Budapest, 2017

I. A kutatás témája, problémafelvetés

A második világháború utolsó szakaszában, 1944. augusztus 27-én a Szovjetunió Vörös Hadserege átlépte a második bécsi döntés által megállapított magyar határt, így az ország hadszínterré vált. Ezzel egy időben megkezdődött a lakosság tömeges nyugatra menekülése. Szálasi Ferenc hatalomra jutása után emellett megindult a szervezett kitelepítés is.

Amikor 1945. május 8-án Európában véget ért a háború, hozzávetőlegesen 800.000–1.000.000 magyar állampolgár tartózkodott az ország nyugati határain kívül, döntő többségben az egykori Harmadik Birodalom területén. Voltak, akik a szovjet katonák elől menekültek, voltak, akik az esetleges felelősségre vonás elől, voltak, akiket a nyilasok telepítettek ki és voltak azok a katonák és leventék, akiket szolgálat közben ért idegen földön a háború vége.

Disszertációmban ennek a nagyszámú magyarságnak, az úgynevezett „45-ösöknek” vagy „nyugatosoknak” a történetét kívánom bemutatni a második világháború végétől az új hazában való integrációig, amely hozzávetőlegesen megegyezett az 1956-os forradalom időszakával, az újabb menekülthullám megindulásával.

Külön elemzésre kerül a katonák és civilek helyzete; a társadalmi, politikai és egyházi szervezetek létrehozása és munkája; a magyar nyelvű oktatás kialakítása; az értelmiség szellemi tevékenysége; valamint az emigráció állambiztonsági megfigyelése.

II. A kutatás módszertana, a disszertáció felépítése

A disszertáció első részében a hadifoglyok sorsa kerül bemutatásra. Az egykori magyar katonák illetve leventék oszlottak szét a legnagyobb területen és ők térhettek haza szervezett körülmények között. A hadifoglyokról állnak rendelkezésre a legpontosabb források. Ezt követi a menekült civilek történetének bemutatása. A polgári lakosság sorsáról nehezebb összefüggő képet alkotni az első években, de az idő múlásával több és pontosabb a használható forrás. Külön fejezetek foglalkoznak a kivándorlással, az egyházakkal, a politikai és szellemi élettel, a sajtóval és rádióval, az oktatás kiépítésével, valamint a menekültek állambiztonsági megfigyelésével.

A téma fontosságához képest némileg kevésnek mondható az ezzel foglalkozó szakirodalmi munka. Elsősorban a Nyugat-Európában élő magyar emigráció vezető értelmiségije foglalkoztak saját történetükkel. Minden szempontból kiemelendők Borbándi Gyula ide vonatkozó munkái.¹ Ezek mellett fontosak még a

¹ Ezek közül a legfontosabb monográfiák: *Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza, 1945–1985.* Mikes, Budapest – Hága, 2006.; *Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben.* Mundus, Budapest, 2004.; *Borbándi Gyula: Emigránsok.* Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2002.; *Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Mikes – OSZK, Hága – Budapest, 2006. Ezekon kívül Borbándi nevéhez fűződik számos szerkesztett kötet, szerkesztett folyóirat, tanulmány, ezek közül a legfontosabbak: *Nyugati magyar esszéírók antológiája,* 1986. Szerk.: *Borbándi Gyula.* Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.; *Nyugati magyar tanulmányírók*

menekültek visszaemlékezései² és az emigráció folyóiratai,³ valamint azok az egyes nyugat-európai (elsősorban bajorországi) újságok,⁴ amelyek rendszeresen közöltek cikkeket a magyar menekültek helyzetéről.

A kutatás időszakában sajnálatos módon már kevés élő tagja volt az 1944–1945-ös emigrációnak, de a munkához így is fontos adalékokat adtak azok az oral history interjúk, amelyeket az évek során sikerült elkészíteni. Egyes interjúalanyok nem sokkal a beszélgetés után elhunytak, így a munka során felhasznált anyagok voltak az utolsó – és egyes esetekben az egyetlen – megnyilatkozásaik a témában.

A dolgozat alapját azonban azok az elsődleges források adják, amelyek a Magyar Caritas Szolgálat (MCSZ) és az egyes katolikus missziók irattáraiból,⁵ német, illetve magyar egyházi

antológiája, 1987. Szerk.: *Borbándi Gyula*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem – Mikes, Bern – Hága, 2005.

² Néhány fontosabb: *Farkas Ferenc*: Az altöttingi országgyűlés. Mikes, München, 1969.; *Hennyey Gusztáv*: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései. Európa – História, Budapest, 1992.; *Máday Béla*: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburger Druckerei und Verlag, Salzburg, 1947.; *Ölvedi János*: Levelek a számkivetésből. Faragó Miklós, München, 1947.; *Ponori Thewrewk Aurél*: Nyugatosok. Hadifogoly-emlékezések. Mundus, Budapest, 2004.

³ Néhány fontosabb: Hungária; Új Hungária; Hadak Útján; Látóhatár; Új Látóhatár.

⁴ Néhány fontosabb: Passauer Neue Presse; Mittelbayerische Zeitung.

⁵ Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai.

levéltárakból,⁶ valamint a hivatalos menekültügyi szervezetek archívumaiból⁷ kerültek elő. A magyar levéltárak anyaga változó minőségű és mennyiségű a témában, a Magyar Vöröskereszt iratai töredékesek,⁸ a Hazahozatali Kormánybiztosság dokumentumai pedig részben rendezetlenek,⁹ azonban előkerültek a kutatás során hasznos források más szervek anyagai közül.¹⁰ Az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára számos fondban őriz az emigrációval kapcsolatos iratokat,¹¹ de a dokumentumokat készítők szándéka miatt az ezekből kinyert információk csak egyes speciális viszonylatokban használhatóak.

⁶ Politisches Archiv Berlin; Prímási Levéltár Esztergom.

⁷ United Nations Archives and Records Management Section, United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA (1943–1948); United Nations Archives and Records Management Section, International Refugee Organisation – IRO (1947–1952)

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1362 Egyesületek, Magyar Vöröskereszt. Magyar Vöröskereszt Ausztriai Kirendeltségei.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XIX-A-87 Az államigazgatás felsőbb szervei, Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek. Hazahozatali Kormánybiztosság.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XIX-J-1-k NSZK Admin, 1945–1964. 4. doboz. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

¹¹ Néhány példa a későbbiekben felhasznált iratok közül: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, A-1144 Emigráns ellenséges szervezetek anyagai II.; ÁBTL, A-1145 Emigráns ellenséges szervezetek anyagai /MHBK/; ÁBTL, A-2127/18 Magyar Szabadság Mozgalom; ÁBTL, A-2127/20/1 A magyar emigráció és a nyugati titkosszolgálatok I. kötet.

III. A kutatás eredményei

A szakirodalom és új források elemzésével kerül meghatározásra az 1945-ös emigráció száma mind összességében, mind az egyes területekre, településekre lebontva, figyelembe véve az évek során végbemenő változásokat. 1945 és 1947 között a „45-ösök” közül 700.000–725.000 fő hazatért, 100.000–120.000 személy – előbb másik európai országba, majd később más földrészre – kivándorolt, 160.000-en pedig német területeken maradtak. Embertelen körülmények között, barakk- és sáttáborokban éltek, ahol a mindennapi betevő falatért is meg kellett küzdeniük. Az emigrációt választók többségben a Horthy-korszak konzervatív politikai értékrendjét vallották. Nem fogadták el az 1945 után Magyarországon végbement változásokat, mivel azokat a Szovjetunió felügyelte és irányította. Abban reménykedtek, hogy a világ politikai helyzete úgy alakul, hogy hamarosan visszatérhetnek egy szabad, független hazába. Csalódniuk kellett.

Részletes bemutatásra kerülnek az integráció folyamatának szakaszai, kiemelve az egyes fordulópontokat. Ebben a folyamatban kiemelendő évek: 1946, 1948–1949 és 1953–1956. 1946 végén többségében azok a magyarok tartózkodtak még németnyelvű területeken – elsősorban Bajorországban és Ausztriában –, akik valamilyen okból nem szándékoztak visszatérni hazájukba és elkezdték az új élethez szükséges alapok megteremtését. 1948-ban, miután megszűnt a magyarok „ex-enemy” státusza, megindult a kivándorlás, 1949-ben létrejött a Német Szövetségi Köztársaság.

További 120.000–140.000 magyar egy jobb élet, kiszámíthatóbb jövőkép reményében áttelepült valamelyik nyugat-európai országba, az amerikai kontinensre vagy Ausztráliába. A kivándorlás végeztével mindössze 7.000 magyar maradt Nyugat-Németországban és 20.000 Ausztriában, akiknek többsége ekkor már biztos megélhetéssel rendelkezett. A maradók kikerültek a táborokból, megoldódni látszottak a mindennapi megélhetési problémák, megkezdődött a társadalmi struktúra kialakítása. 1956-ra a magyarság sikeresen integrálódott az NSZK és Ausztria társadalmába, de mindezt úgy, hogy megőrizte nyelvét, kultúráját, létrehozta saját közösségi szervezeteit és oktatását.

Az 1945-ös emigráció történetének feldolgozásában először kerülnek részletes bemutatásra az olyan Nyugat-Európában működő magyar szervezetek, mint a Magyar Szabadság Mozgalom, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a Müncheni Magyar Iroda, valamint ezek kapcsolata az egyes országok intézményeivel és az Egyesült Államok magyar szervezeteivel. A kutatás eredményeként megállapítható, hogy ezek – az egyes korábbi vádakkal ellentétben – nem fasiszta csoportosulások, hanem a Horthy-korszak nemzeti, keresztény, konzervatív társadalmi és politikai eszméit valló szervezetek voltak. Kiemelten fontos a Magyar Szabadság Mozgalom által megszervezett, zarándoklattal összekötött altöttingi országgyűlés 1947. augusztus 20-án, illetve a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége nyugat-európai és amerikai szervezetekkel közösen végzett hírszerző tevékenysége.

Eközben új menekültekként megjelentek az úgynevezett „47-esek”, akik az 1945-ben kialakult köztársasági alapokon álltak, részt vettek a demokrácia kiépítésében, de a kommunisták a hatalomátvétel lépéseivel őket is elüldözték. Ekkor már nem lehet nagyobb tömegekről beszélni, elsősorban azok távoztak, akik tevékenyen részt vettek a politikában. Ők a németajkú területeken általában csak átutaztak, a végső céljuk az Amerikai Egyesült Államok volt. A „45-ösök” és a „47-esek” között kibékíthetetlen ellentét alakult ki. A konzervatívok a demokratákat kommunistának, a demokraták a konzervatívokat pedig fasisztának tartották. A „47-esek” bár számszerűleg jóval kevesebben voltak, mégis olyan nemzetközi politikai támogatást kaptak, amilyenben a „45-ös nyugatosok” sohasem részesültek. Így alakult ki az a sajátos helyzet, hogy a menekült magyarok többsége a konzervatív Magyar Szabadság Mozgalmat vagy a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét támogatta, korlátozott nemzetközi befolyást mégis az Egyesült Államok által támogatott Magyar Nemzeti Bizottmány szerzett.

A politikai életet bírálat érheti, mert az egyes szervezetek vezetői folyamatosan vitáztak, és igyekeztek ellehetetleníteni a másikat, így ezen a fronton esély sem volt az egység megteremtésére.

A vizsgált 12 év során a menekült magyarság erőt és fáradságot nem kímélve kikerült a menekülttáborokból, elsősorban a történelmi egyházak segítségével létrehozta segélyszervezeteit, kiépített egy színvonalas iskolahálózatot, és ápolta a magyar nyelvet, kultúrát, hagyományokat.

IV. A szerző témában végzett publikációs tevékenysége:

Egy elfeledett országgyűlés. Altötting, 1947. augusztus 20. *Honismeret*, 43. évf. (2015) 4. sz. 43–46.

Iskolák a határon túl. Keresztény-konzervatív szellemiségű magyar oktatás német és osztrák területeken a második világháború után. In: *5. Báthory-Brassai Konferencia Tanulmánykötet*. II. kötet. Szerk.: Rajnai Zoltán – Fregan Beatrix. Óbudai Egyetem, Budapest, 2015. 393–401.

Nyári Gábor: Hadifogság, mindennapok. Életképek a „nyugatos” magyar hadifoglyok történetéből. *Studiolo*, 1. évf. (2014) 2. sz. 9–33.

Menekültek az új hazában – A német és osztrák területeken élő magyar emigráció története, 1945–1953. In: *A történelem határán. Irodalom-, nemzetiség- és politikatörténeti tanulmányok*. Szerk.: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. Heraldika, Budapest, 2014. 50–150.

Az altöttingi országgyűlés és zárandoklat eseményei és hatása a magyar emigrációra. In: *Történelem és politika – Régen és ma*. Szerk.: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. Heraldika Kiadó, Budapest, 2013. 101–120.

A Magyar Szabadság Mozgalom és az 1947-es altöttingi események története. *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, 28. évf. (2013) 1. sz. 30–48.